

УДК 343.98.06

М.В. ЗУБОВ, Харківський національний університет внутрішніх справ

НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ПИТАННЯ РОЗШУКУ БЕЗВІСНО ВІДСУТНІХ ОСІБ

Ключові слова: наукова розробленість, розшук, безвісно відсутня особа

Аналіз емпіричного матеріалу свідчить про те, що за останній час кількість безвісно зниклих осіб постійно збільшується. Так, тільки в Харківській області до правоохоронних органів із заявою про безвісне зникнення особи звернулось за 12 місяців 2015 року 134 особи, а за два місяці поточного року – вже 83¹. Однак не можна стверджувати, що офіційні дані повністю відображають реальний стан, оскільки наявний високий рівень латентності зникнення осіб (коли про їх відсутність ніхто не повідомляє з особистих причин (інтересів) або байдужості). Аналізуючи стан розшуку безвісно відсутніх осіб, відзначимо, що у 2013 році в Україні до ЄРДР внесено відомості про вчинення 14041 кримінального правопорушення з відміткою «безвісне зникнення», при цьому найбільша кількість кримінальних правопорушень вказаної категорії реєструється в Донецькій (1729), Дніпропетровській (724), Луганській (647), Запорізькій (570), Одеській (525) областях, Автономній Республіці Крим (699) та місті Києві (617). Таким чином, у зазначених 7 регіонах зареєстровано 5511 фактів безвісного зникнення. Водночас найменшу кількість злочинів зареєстровано в Тернопільській (67), Івано-Франківській (69), Волинській (73) областях. Закрито з реабілітуючих підстав 12088 проваджень, у 7389 випадках встановлено відсутність події кримінального правопорушення (п.1 ч.1 ст.284 КПК України), у 4699 – встановлено відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (п.2 ч.1 ст.284 КПК України). У се-

¹ Статистичні дані УІАЗ ГУНП в Харківській області.

редньому по державі питома вага у 2013 році закритих проваджень вказаної категорії становить 89 %, найменше – в Івано-Франківській області (82 %), Автономній Республіці Крим (84 %), найбільше – в Харківській (98 %), Чернівецькій та Полтавській (по 96 %) областях. На кінець року без прийняття кінцевого рішення залишилось 1953 кримінальні провадження, розпочаті за інформацією про безвісне зникнення особи. За цей же період на підставі абз.4 п.1 ч.1 ст.6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» заведено 3723 оперативно-розшукові справи відповідної категорії з метою проведення оперативно-розшукових заходів щодо розшуку безвісно зниклої особи. Із загальної кількості зареєстрованих заяв і повідомлень про безвісне зникнення осіб у 2013 році розшукано лише 3267 осіб, залишились нерозшуканими 4428 безвісно зниклих осіб (у 2012 році – 4497) [1]. Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що питання розшуку безвісно відсутніх осіб потребує особливої уваги науковців.

Взагалі різні аспекти розшуку, в тому числі й безвісно відсутніх осіб, розглядалися у працях Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Р.С. Белкіна, Б.Е. Богданова, Д.В. Бойчука, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, В.Я. Горбачевського, Ю.М. Грошевого, О.М. Джужі, А.Я. Дубинського, В.П. Захарова, В.А. Журавля, А.В. Іщенко, О.В. Капліної, Н.С. Карпова, А.М. Кислого, І.П. Козаченка, В.О. Коновалової, А.Н. Колесніченко, Е.Ф. Коновалів, О.Є. Користіна, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Маляренка, Д.Й. Никифорчука, В.Т. Нора, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, М.В. Салтевського, С.М. Стахівського, О.Ю. Татарова, В.В. Тіщенко, П.Е. Титова, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, П.В. Цимбала, С.С. Чернявського, М.П. Шаламова, В.Ю. Шепітька, В.В. Шендрика, М.Є. Шумила та ін. Однак, після останніх докорінних змін кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства на фундаментальному рівні питання розшуку безвісно відсутніх осіб не вивчалось. Тому метою статті є визначення

стану наукової розробленості питання розшуку безвісно відсутніх осіб.

Сучасна теорія оперативно-розшукової діяльності та криміналістики поділяють розшук за змістом заходів у вузькому і в широкому значенні. Під розшуком у вузькому значенні слова розуміється розшук конкретних, відомих правоохоронним органам осіб. В широкому значенні розшук являє собою весь комплекс заходів, направлених на розкриття та розслідування злочинів. Критерієм розділення розшуку на зазначені різновиди є індивідуальна визначеність об'єкту розшуку [2, с.11]. Тлумачний словник визначає розшук як діяльність компетентних правоохоронних органів по встановленню місцеперебування звинуваченого; підсудного, що ухиляється від явки до суду; засудженого, який ухиляється від виконання вироку суду, або особи, яка здійснила втечу з місць позбавлення волі [3, с.706]. Вказане призводить до того, що питання розшуку безвісно відсутніх осіб вивчається в розрізі досліджень, що присвячені вивченню загальних аспектів розшуку, розшуку осіб, що скриваються від органів слідства та суду та безпосередньо присвячені розшуку безвісно зниклих осіб. Водночас, вказані дослідження можна згрупувати за часовим критерієм, умовно розподіливши їх на ті, що проведені за радянських часів та на те, що проведені за роки незалежності.

В радянські часи питання розшуку безвісно зниклих осіб вивчалася в роботах вчених у сфері криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Так, у 1929 році І.М. Якімов і В.І. Громов під розшуком розуміли майже всю діяльність, що пов'язана з розкриттям того чи іншого злочину. Починаючи з виявлення ознак злочину до встановлення особистості злочинця. Вони відносили розшук до проблем криміналістичної тактики й вважали, що він повинен бути зосереджений у руках оперативного працівника, який здійснює розшукову роботу з використанням гласних і негласних засобів. Вказані вчені зазначали, що розшук це не лише складова частина дізнання, але і окремих самостійний акт цього

дізнання з властивими для нього прийомами розслідування: негласним розшуком, стеженням і візуальним спостереженням [4, с.46–50; 5, с.20–21]. З розвитком юридичної науки та подальшим дослідженням окресленої проблематики А.І. Винберг і Б.М. Шавер у 1949 році звузили поняття розшуку. Зокрема, вказані вчені до розшуку віднесли тільки встановлення відомого злочинця та викрадених цінностей, пояснюючи це тим, що тільки зазначені проблеми повинні розроблятися криміналістикою, а провідна роль при місцевому розшуку відводилась слідчому, але організація й здійснення міжнародного розшуку залишалися прерогативою оперативних підрозділів [6, с.162–164].

Розвиваючи надану А.І. Винбергом і Б.М. Шавером думку про взаємозалежність органів слідства та органу дізнання під час розшуку безвісно відсутніх осіб, М.П. Шаламов визначає, що розшук – це сукупність пошукових дій слідчого в процесі розслідування й проведення оперативно-розшукових заходів, що здійснюються працівниками карного розшуку. При цьому пошукові дії слідчого – це звичайні слідчі дії (огляди, обшуки, допити тощо), що здійснюються з метою розшуку [7, с.328–329]. Вказане набуло подальшого розвитку в роботах Б.Е. Богданова, О.М. Калініченко, Е.Ф. Коновалова, П.Е. Тітова [8, с.453–457; 9, с. 352; 10, с.7–9]. Так, Е.Ф. Коновалов вважає розшук сукупністю розшукової діяльності слідчого й органа дізнання, тобто розшук своїми частинами входить і в попереднє слідство, і в оперативно-розшукову діяльність, і є їхньою невід'ємною частиною [9, с.7–9]. Тобто, вчені визначили існування розмежування ролі слідчого та органу, що проводить безпосередньо розшукову діяльність. Зокрема, цікавою є думка А.Г. Лекаря, який вказує, що між оперативно-розшуковими заходами й пошуковими діями існує якісне розмежування, що полягає в наступному: метою проведення оперативно-розшукових заходів є виявлення ще невідомих фактів і обставин що можуть мати значення для боротьби із злочинністю, а метою

проведення пошукових дій є встановлення місцезнаходження вже відомих (виявлених) об'єктів (предметів, осіб) [10, с.37–38].

Аналогічної думки дотримуються В.А. Лукашов [11, с.80–84], А.І. Алексєєв і Г.К. Сінілов (розшукові заходи (у вузькому розумінні цього слова), здійснюють оперативні, підрозділи які представляють собою складову частину оперативно-розшукової діяльності [12, с.58–59]) та Д.В. Гребельський [13, с.58]. Однак, відмітимо, що у 1976 році І.М. Лузгін вказує, що вивченням організаційно-тактичних основ розшук повинно базуватись на підґрунтях криміналістичної науки [14, с.362], тобто, що оперативно-розшукові заходи, що здійснюються оперативними працівниками під час розшуку, стають об'єктом вивчення й розробки криміналістики. Однак вказану позицію підтримала лише незначна кількість вчених [15, с.9; 16, с.87–88] і серед вітчизняних вчених у сфері криміналістики та оперативно-розшукової діяльності дослідження що присвячені розшуку безвісно відсутніх осіб розмежовані (криміналісти визначають методику та тактику проведення процесуальних дій направлених на розшук, а оперативно-розшукова діяльність надає відповіді на питання організаційно-тактичного характеру розшуку безвісно відсутніх осіб).

Враховуючи вказане можна резюмувати, що серед кандидатських дисертацій, в яких розглядалось питання розшуку безвісно відсутніх осіб, найбільшу увагу заслуговують дослідження таких вчених, як: Д.В. Бойчука, Л.В. Максимова, О.В. Сорокач [2, 17, 16]. У вказаних роботах як безпосередньо так і в окремих аспектах вивчається питання розшуку безвісно відсутньої особи.

Так, за роки незалежності України питання розшуку безвісно відсутніх осіб вперше ґрунтовно досліджується в дисертації Д.В. Бойчука «Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб» (2006). До здобутків дослідження вказаного вченого можна віднести:

– виокремлення поняття безвісно відсутньої особи, зокрема, що це особа, яка зникла з

постійного місця мешкання (перебування) раптово, без видимих на то причин, по відношенню до яких в органи внутрішніх справ надійшла заява або повідомлення про зникнення і з метою розшуку якого необхідне проведення спеціальних оперативно-розшукових заходів органів внутрішніх справ. Однак, вказаним вченим зазначена дефініція аналізувалась та розглядалась лише з метою усунення невизначеності в правах і обов'язках як самого розшукуваного, так і фізичних та юридичних осіб, що перебувають з нею в правовідносинах, і в решті-решт самої держави [2, с.5];

– пропозиції щодо: розробки й прийняття спеціального нормативного акту (Інструкції) присвячені саме проблемам розшуку безвісно відсутніх осіб; доцільності розроблення норми кримінально-процесуального закону щодо порушення кримінальної справи за фактом безвісної відсутності потерпілого у разі виявлення наступних обставин [2].

До речі, остання пропозиція була втілена у практичну діяльність після останніх змін у кримінальному процесуальному законодавстві, водночас більша частина положень дослідження Д.В. Бойчука на сьогодні втратили свою актуальність.

Водночас, окремо слід відмітити, що в кандидатських дослідженнях Л.В. Максиміва «Міжнародний розшук та видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення: оперативно-розшукові та процесуальні основи» та О.В. Сорокач «Ідентифікація трупа нестановленої особи при розслідуванні умисних вбивств» розглядаються окремі аспекти організаційно-тактичних основ розшуку безвісно зниклих осіб [17, 16]. Однак, слід відмітити, що досліджувана проблематика розглядалась лише фрагментарно, оскільки предметом дослідження були інші правовідносини.

Крім того, за умов оновленого законодавства В.Я. Горбачевським досліджені окремі питання особливостей досудового розслідування за фактом безвісного зникнення осіб [18], а Р. Козьяковим – особливості розслідування безвісного зникнення особи [1]. Однак,

аналізуючи вказані дослідження, можна констатувати, що питання розшуку безвісно відсутніх осіб розглядалось фрагментарно, без виокремлення усіх існуючих проблемних питань.

Отже, можна резюмувати, що питання розшуку безвісно відсутніх осіб, було як безпосереднім предметом досліджень вчених упродовж багатьох років, так і вивчалось в сукупності з іншими проблемними питаннями. Однак, враховуючи останні зміни в кримінальному процесуальному та оперативно-розшуковому законодавстві, сьогодні відсутні сучасні ґрунтовні дослідження теоретичних і організаційно-тактичних засад розшуку безвісно відсутніх осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козьяков Р. Розслідування безвісного зникнення особи як теоретична та прикладна проблема / Р. Козьяков // Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 84–95.
2. Бойчук Д. В. Правові та організаційно-тактичні основи розшуку безвісно відсутніх осіб: дис. ... кандидата юрид. наук : 21.07.04 / Бойчук Дмитро Валерійович. – Харків, 2006. – 350 с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. - М. : Азбуковик, 1992. – 1034 с.
4. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика : учебник / И. Н. Якимов. – М. : Изд-во НКВД РСФСР, 1929. – 167 с.
5. Громов В. И. Дознание и предварительное следствие. Теория и техника расследования преступлений : учебник / В. И. Громов. – М., 1926. – 69 с.
6. Винберг А. И. Криминалистика : учебное пособие / А. И. Винберг, Б. М. Шавер. – М. : Юриздат, 1949. – 84 с.
7. Шаламов М. Н. Розыск : учебное пособие / М. Н. Шаламов. – М. : Юрид. лит., 1959. – 534 с.
8. Богданов Б. Е. Розыск : учебник / Б. Е. Богданов. – М. : Изд-во МГУ, 1963 – 189 с.
9. Колесниченко А. Н. Розыск : учебное пособие / А. Н. Колесниченко. – М. : Юрид. лит., 1963. – 467 с.
10. Коновалов Е. Ф. Розыскная деятельность следователя : практическое пособие / Е. Ф. Коновалов. – М. : ВШ МВД СССР, 1973. – 189 с.
11. Лукашов В. А. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел / В. А. Лукашов. // Труды Киевск. высш. шк. МВД СССР. – 1976. – № 2. – С. 3–27.
12. Алексеев А. И. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : учебник / А. И. Алексеев, Г. К. Синилов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1973. – 235 с.
13. Гребельский Д. В. Теоретические основы и организационно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : учебник / Д. В. Гребельский. – М. : Академия МВД СССР, 1977. – 43 с.
14. Лузгин И. М. Тактическое положение взаимодействия следственных и оперативных органов : учебное пособие / И. М. Лузгин. – М. : Юрид. лит., 1976 – 67 с.
15. Быков В. М. Деятельность следователя по приостановленным делам : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судостроительство; прокурорский надзор; криминалистика» / В. М. Быков ; Свердловск. юрид. ин-т. – Свердловск, 1982. – 22 с.
16. Сорокач О. В. Идентификация трупа не-встановленої особи при розслідуванні умисних вбивств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика та судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. В. Сорокач. – Львів, 2013. – 20 с.
17. Максимів Л. В. Міжнародний розшук та видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення: оперативно-розшукові та процесуальні основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика та судова експертиза; оперативно-

розшукова діяльність» / Л. В. Максимів. – Львів, 2014. – 20 с.

18. Горбачевський В. Я. Особливості досудового розслідування за фактами безвісного

зникнення осіб / В. Я. Горбачевський // Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2014. – № 2. – С. 185–201.

Зубов М. В. Наукова розробленість питання розшуку безвісно відсутніх осіб / М. В. Зубов // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 87–91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_17.pdf

Констатовано, що окремі аспекти досліджуваного питання були і є безпосереднім предметом досліджень вчених на протязі багатьох років. Водночас, автором визначаються напрямки, які потребують поглибленого вивчення з боку науковців, з огляду на сучасний стан оперативної обстановки та нормативної бази.

***

Зубов М.В. Научная разработанность вопроса розыска безвестно отсутствующих лиц

Констатируется, что отдельные аспекты изучаемого вопроса были и являются непосредственным предметом исследований ученых на протяжении многих лет. В то же время, автором определяются направления, требующие углубленного изучения со стороны ученых, учитывая современное состояние оперативной обстановки и нормативной базы.

***

Zubov M.V. Science Developed of Problem Tracing and Missing Persons

The article states that some aspects of the issue have been studied and is the direct subject of research scientists for many years. At the same time, the author identifies areas that require in-depth study on the part of scientists, given the current state of the operational environment and the regulatory framework.